

ORIGINAL ARTICLE

Examining the dominant discourses of the first women's publications of the post-constitutional era and the confrontation between tradition and modernity

Forough Taloo Samadi^{*1}, Farzane Farahzaad², Zahra Abolhasani Chime³

1. Ph.D. Candidate in Linguistics, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.

2. Professor of Translation Studies, Allame Tabatabayi University, Tehran, Iran

3. Assistance Professor of Linguistics, Tehran University, Tehran, Iran

Correspondence:

Zahra Abolhasani Chime

Email: Zahra.abolhasani@ut.ac.ir

Received: 11/Mar/2024

Accepted: 04/Nov/2024

How to cite:

Taloo Samadi, F.; Farahzaad, F; Abolhasani Chime, Z (2024). Examining the dominant discourses of the first women's publications of the post-constitutional era and the confrontation between tradition and modernity, 7 (27), 53-66.

(DOI:[10.30473/jl.2024.70823.1638](https://doi.org/10.30473/jl.2024.70823.1638))

ABSTRACT

The current research is a historical and linguistic study of the first women publications in the post-constitutional era. Examining the demands of women in these publications can be a way to understand the nature of women's movements until today. In this regard and to answer how women's voices are expressed in their published works, all the available issues of the two magazines "Shokofeh" and "Zaban Zannan" in the National Library, of Iran as well as a number of books and articles related to the historiography of women's movements, were used as the corpus of the research. Based on Lacla and Mouffe's discourse theory, articulations of the dominant discourses of these publications were examined. By taking into account the historical and social conditions the study showed that the confrontation between tradition and modernity played an essential role in the emergence of these discourses. Perhaps it can be concluded that the main signifiers of the discourse of modernity, with the help of the signifiers of the discourse of tradition, led to the formation of empty signifiers, some of which did not enter the social imagination, and emerged as suppressed concepts in other historical periods and in other forms, also brought social movements.

KEYWORDS

Discourse, Women's publications, Articulation, Hegemony.

Introduction

Language, as a social action, covers us and we are so immersed in it that we cannot ignore its effects on our surroundings and we are unaware of its constructive role in the social, cultural and political currents around us. In this regard, the media and the press reflect the same presence of language in our social, political and cultural life. In fact, press institutions are the place of representation of generally dominant discourses and the conflict between these discourses. The post-constitutional woman, who has been struggling with innumerable ambivalences and sufferings in a not so modern society, by reflecting her struggles and controversies in the press, plays an important role in introducing a group of people in the society who until then did not have a chance to express themselves and were always considered inferior. Examining and following up these publications shows the interaction between the discourses formed around the issues related to women, highlighting them and in some cases turning them into stream-forming changes. The study of the language of this press was done as the first arena for the presence of women in social issues in order to answer many questions. The upcoming research is an attempt to answer the question of how the voice of women is expressed and manifested in the texts published by them in opposition to the two great discourses of tradition and modernity.

Method

The present research is a historical and linguistic review of the resources available in the National Library of Iran, including all the available issues of two title of the first woman publications and the books available in the field of women's rights from the constitution to the present. The investigated publications are Shokoofeh and Zabaane Zanaan. Shokoofeh was published every fifteen days for 4 years and 67 issues of it are available in the National Library. 32 issues of the first course of Zabaane Zanaan that were examined in this research were also available. The books under review are the writings of well-known women's studies activists, including Janet Afari, Elise Sanasarian, Afsaneh Najmabadi, Homa Natiq, and Mangal Bayat. In order to clarify some ambiguities and lack of data, some articles related to women's movements published since the constitution were also examined. The selection of articles and books was made on the basis that they directly addressed women's publications, associations and movements. The data analysis in this article was based on the theory of Lacla and Moff (1985). Using the key concepts of this theory, the dominant discourses identified in the publications and their articulation method were criticized and investigated. In fact, the data of the present research are high-frequency words that were considered meaningful in the political discourse of the day. Based on the frequency of occurrence of these words, central signifiers, floating signifiers, null signifiers, moments and elements were considered, which always have a conflict between them.

Findings

By examining the articles and notes written in the reviewed publications and quantitatively evaluating the content discussed in these publications, micro discourses were identified around the two major discourses of tradition and modernity, which have appeared in the form of floating signs, and there are conflicts and even eclecticism among them have been taken place. The main signs addressing were Sharia law, hijab, gender identity, learning science and finally social demands. The articulation of floating signifiers and their transformation into moments in social unrest were shown. Also, the overlapping of signs, the subjectivity of writers and their demands were highlighted.

Discussion and conclusion

By following up the demands of women in these publications, it was shown how their demands were diverted from the individual sphere to the social sphere, and in the social unrest resulting from the constitutional changes, women found political agency to challenge the dominant

discourses. Despite what they thought Although the authors of these publications had goals such as cultural promotion, promotion of learning and recognition of the neglected rights of women, as an inferior group, the examination of the components of the discourse in these publications showed that addressing their concerns in these publications is always with a status quo also was conservative. Examining the frequent floating signifiers of the discourses of these publications also shows that, in order to stabilize the signifiers related to the modern discourse, women have always taken help from the signifiers of the traditional discourse, and they have taken advantage of the overlap of some concepts in the two discourses and have legitimized a discourse such as women's education, which is under attack by the dominant extremist traditional discourse. Based on the theory of Lacla and Mouffe, it may be possible to conclude that some concepts borrowed from the discourse of modernity, since they did not spread to the whole society and did not enter the social imagination, never became hegemonic and emerged as repressed concepts in other historical periods. They also brought with them other forms of representation, and even social movements.

Keywords

Discourse, Women's publications, Articulation, Hegemony.

«مقاله پژوهشی»

بررسی گفتمان‌های غالب اولین نشریات زنان دوره پسامشروطه و رویارویی سنت و مدرنیته

فروغ تالوصمدی^۱، فرزانه فرحزاد^۲، زهرا ابوالحسنی چیمه^{۳*}

چکیده

پژوهش حاضر مطالعه تاریخی و زبان‌شناختی اولین نشریات زنان در عصر پسامشروطه است. بررسی مطالبات زنان در این نشریات، همچنین شکل‌گیری و منازعه گفتمان‌های ایجادشده در ایران در جستجوی تجدد می‌تواند راهی جهت شناخت ماهیت جنبش‌های زنان تا به امروز باشد. در این راستا پژوهش حاضر در جهت پاسخ به چگونگی نمود صدای زنان در نشریات مطبوع آنها تمام شماره‌های موجود از دو نشریه «شکوفه» و «زبان زنان» در کتابخانه ملی همچنین شماری از کتاب‌ها و مقالات مربوط به تاریخ‌نگاری جنبش‌های زنان را به عنوان پیکره پژوهش مورد بررسی قرار داد. بر اساس نظریه گفتمان لاکلا و موف، دال‌های شناور، وقته‌ها، عناصر و مفصل بندی گفتمان‌های غالب این نشریات مورد بررسی قرار گرفتند. بررسی این موارد با در نظر گرفتن شرایط تاریخی و اجتماعی نشان داد رویارویی سنت و مدرنیته در بروز و ظهور این گفتمان‌ها نقشی اساسی داشته است. شاید بتوان این‌گونه نتیجه گرفت که دال‌های اصلی گفتمان تجدد به یاری دال‌های گفتمان سنت به شکل‌گیری دال‌هایی تهی منجر شدند که برخی از آن‌ها در کل اجتماع همه‌گیر نشدند و به تصور اجتماعی درنیامدند و به‌عنوان مفاهیمی سرکوب‌شده در برهه‌های تاریخی دیگر و به اشکالی دیگر ظهور کردند و جنبش‌هایی نیز به همراه داشتند.

واژه‌های کلیدی

گفتمان، نشریات زنان، مفصل‌بندی، هژمونی.

۱. دانشجوی دکترای زبان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.
۲. استاد مطالعات ترجمه، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
۳. دانشیار زبان‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

نویسنده مسئول:

زهرا ابوالحسنی چیمه

رایانامه: Zahra.abolhasani@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۴

استناد به این مقاله:

تالوصمدی، فروغ؛ فرحزاد، فرزانه؛ ابوالحسنی چیمه، زهرا (۱۴۰۳). بررسی گفتمان‌های غالب اولین نشریات زنان دوره پسامشروطه و رویارویی سنت و مدرنیته، ۷ (۲۷)، ۵۳-۶۶.

(DOI: [10.30473/il.2024.70823.1638](https://doi.org/10.30473/il.2024.70823.1638))

مقدمه

پسامشروطه که در جامعه‌ای نه‌چندان متجدد با دوگانگی‌ها و مصائب بی‌شماری دست‌به‌گریبان بوده با انعکاس مبارزات و مناقشات خود در مطبوعات، نقش مهمی در شناساندن گروهی از افراد جامعه دارد که تا آن زمان مجالی برای بیان خود نداشته و همواره فرودست محسوب می‌شده. بررسی و پیگیری این نشریات تعامل میان گفتمان‌های شکل‌گرفته حول موضوعات مربوط به زنان، برجسته‌سازی آن‌ها و در برخی موارد تبدیل آن‌ها به تغییراتی جریان ساز را نشان می‌دهد. مطالعه‌ی زبان این مطبوعات به‌عنوان اولین عرصه حضور زنان در مسائل اجتماعی در جهت پاسخگویی به پرسش‌های متعددی صورت گرفت. تحقیق پیش رو تلاشی در جهت پاسخ دادن به این پرسش است که صدای زنان در متون نشر یافته توسط آنها در تقابل دو گفتمان بزرگ سنت و مدرنیته چگونه ابراز می‌شود و نمود می‌یابد؟

مرور ادبیات تحقیق

از همان بدو ورود مفاهیم وارداتی به ایران دو مفهوم سنت و مدرنیته در تقابل و تضاد باهم تعریف می‌شدند به‌گونه‌ای که زرین‌کوب (۱۳۷۸: ۶۲۵) این‌گونه استدلال می‌کند که دل‌بستگی اکثر طبقات به سنت‌های پیشین و جاذبه تمدن غربی برای تعداد معدودی از آشنایان بافرهنگ اروپایی در طی زمان جامعه ایرانی را بین دو قطب سنت‌گرایی و سنت‌گریزی تقسیم کرد، برخورد اکثریت بسیار وسیع با اقلیت بسیار محدود.

سلطانی (۱۳۹۲) نیز در بررسی گفتمان‌های سیاسی غالب در ایران به این نکته اشاره می‌کند که «جامعه‌ی ایران دارای یک شکاف عمیق و اساسی میان تجددگرایی و سنت‌گرایی است که منجر به دوپارگی این جامعه شده است». ایرانی دوران قاجار و به‌خصوص پس از مشروطه، در امتزاج میان هویت ایرانی با هویت متجددانه با مشکل نوینی روبرو شد. «این امر به شرایط پس از شکست ایران از روسیه و تغییر نگرش ایرانیان به غرب بازمی‌گردد؛ چراکه شکست در این جنگ‌ها موجب شد آمیزه پیشین اعتمادبه‌نفس و تساهل نسبی جای خود را به تسلیم در برابر پیشرفت غرب در صنعت نوین و موفقیت‌های مادی آن بدهد.» (قیصری، ۱۳۸۳: ۳۴) در این راستا جنبش‌های زنان و بازنگری در موقعیت اجتماعی و خانوادگی آن‌ها نیز به موضوعی تبدیل شد که باید به آن پرداخته می‌شد.

حضور زنان در جامعه نیز از موضوعات پر مناقشه‌ای بود

زبان به‌مثابه‌ی کنشی اجتماعی آن‌چنان ما را در بر گرفته و آن‌چنان در آن غوطه‌وریم که نمی‌توان تأثیرات آن را در پیرامونمان نادیده گرفت و از نقش سازنده‌ی آن در جریان‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی اطرافمان بی‌خبر بود. تأثیر حیاتی زبان در مشی تاریخی هر ملتی مشهود و قابل‌پیگیری است. در همین راستا رسانه‌ها و مطبوعات بازتاب همین حضور زبان در زندگی اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ماست. در حقیقت نهادهای مطبوعاتی محل بازنمایی گفتمان‌های عموماً غالب و منازعه‌ی میان این گفتمان‌هاست. جنبش زنان به‌عنوان یکی از گفتمان‌های شکل‌گرفته در عصر مشروطه یکی از گفتمان‌هایی است که اول‌بار توسط تعدادی از زنان پیشرو شکل گرفت و رشد و تحول آن نیز با نشریات معدودی که توسط همین زنان به طبع می‌رسید میسر شد.

بر اساس نوشته‌ها و رساله‌های عصر قاجار زنان در عرصه اجتماعی همواره جایگاهی فرودست داشته‌اند تا جایی که مردان ادعا می‌کردند «این زنان جاهل و نادان، روزگار ما را سیاه کرده‌اند، دزدی می‌کنیم تا شکم این بیکاره‌ها سیر شود، خیانت می‌ورزیم تا آنان راضی باشند. مرد از روزی که در این ملک زن گرفت، اگر تاجر است خیانت‌کار می‌شود، اگر عوام بود، دزد می‌شود و اگر وزیر شد مال حرام می‌خورد و اگر قاضی بود حکم به‌ناحق می‌دهد و همه باهم مملکت را بر باد می‌دهند تا از عهده خانه و خانواده برآیند» (ناطق، ۱۳۵۸: ۴۷) و بر همین منوال همواره به حقوق آن‌ها بی‌توجهی می‌شد. قانون اساسی مشروطه ایران، به‌صراحت درباره عدم مشارکت زنان صحبتی نداشت. با استناد به ماده دهم قانون اساسی مجلس شورای ملی قاطبه اهالی مملکت حق رأی داشتند اما در مجلس دوم به‌صراحت عنوان شد «برهان این است امروز هر چه تأمل می‌کنیم می‌بینیم خداوند قابلیت در این‌ها قرار نداده که لیاقت حق انتخاب را داشته باشند» (خزائی، ۱۳۸۵)

حرکت زنان در دوره‌ی مشروطه و آغاز فعالیت‌های اجتماعی نظیر روزنامه‌نگاری، همچنین نقش آن‌ها در تحولات پسامشروطه از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. نهضت مشروطه به‌نوعی چالش با ساختارهای سنتی جامعه ایران انجامید. تأکید بر فرد، انتقاد از معیارهای استبدادی و پدرسالارانه و گرایش به یک نظام ارزشی نوین و آزادمنشانه، از عوامل عمده این چالش بود (مصباحی پور، ۱۳۵۸: ۷۲). زن

مفهوم رنگ و بویی ایرانی بخشید و برخی از خصیصه‌های غربی آن همچون تأکید بر آزادی جنسی، رفتارهای مردانه را زدود. همچنانکه مسائلی مانند همسری و مادری به شدت مورد تأکید قرار گرفته‌اند و در نتیجه‌ی منازعه‌ی میان نقش‌های جنسیتی سنتی و مدرن موقعیتی پیچیده برای این زنان ایجاد می‌شد.

بنابراین آنچه در این مطالعات به شکلی بارز نشان داده می‌شود تلاش زن ایرانی برای دستیابی به هویتی مستقل و از آن «خود» است. تاجفل (۱۹۸۱) تصویر «خود» را دارای دو جزء شخصی و اجتماعی می‌داند. هویت اجتماعی متأثر و ناشی از تعلق به گروه یا به بیانی ساده‌تر عبارت از دانش فرد در مورد عضویت او در گروه‌های اجتماعی و هیجان‌ها و ارزش‌هایی است که از تعلق به آن گروه‌ها به دست می‌آید. از این رو تفکیک خود از هویت همسنگ تفکیک جنبه‌های اجتماعی خود است. (تاجفل، ۱۹۸۱: ۴۳)

ترابی (۱۳۹۵) در جهت نشان دادن چگونگی شکل‌گیری این هویت‌های مستقل با رویکردی تاریخی به تحولات اجتماعی و فرهنگی عصر قاجار پرداخته و از خلال نشریات زنان شیوه مواجهه و راهبردهای زنان برای رخنه در ساختار سنت و دگرگون کردن مفاهیم و ارزش‌های غالب را بررسی می‌کند. باستانی و همکاران (۱۳۹۲) نیز با نگاهی تاریخی نوشتار زنان را نوعی مقاومت در مقابل نظام متصلب وقت تلقی کرده و بر اساس تحلیل دیرینه‌شناسی فوکو نشان می‌دهند که تمام نوشته‌های زنان دوره قاجار در قالب نقد گزاره‌های سنتی حاکم، تغییر تفکر اجتماعی و به چالش کشیدن نظم گفتمانی مردسالار بودند. این پژوهش با مطالعه پژوهش‌های فوق بر آن است با نگاهی بیشتر زبان‌شناختی و کمتر تاریخی به بررسی این نشریات بپردازد.

روش‌شناسی و داده‌های پژوهش

پژوهش پیش رو بررسی تاریخی و زبان‌شناختی منابع موجود در کتابخانه ملی شامل تمام شماره‌های موجود دو نمونه از اولین نشریات انتشار یافته توسط زنان و کتاب‌های موجود در زمینه حقوق زنان از مشروطه تا حال حاضر است. نشریات مورد بررسی **شکوفه و زبان زنان** هستند. شکوفه توسط خانم مریم عمید ملقب به مزین السلطنه دختر سید رضی رئیس‌الاطبا پزشک قشون ناصرالدین‌شاه از سال ۱۲۹۲ شمسی، هر پانزده روز یک‌بار به مدت ۴ سال چاپ می‌شد و **۶۷ شماره** از آن در کتابخانه ملی موجود است. دوره‌ی اول

که بسته به رویکرد سنتی یا مدرن نظریه‌های متعددی حول آن شکل می‌گرفت. بر اساس گفته گیدنز (۱۳۸۸: ۳۰۳) زنان پس از پا گذاشتن به عرصه اجتماع با هویت‌هایی مواجه شدند که طبق سنت مرسوم توسط مردان تعریف شده بود؛ اما زنان در جوامع مدرن پس از پرسشگری درباره هویت خود که غالباً در چارچوب خانواده تعریف می‌شد پا به عرصه اجتماعی گذاشتند و به بر ساختن هویت‌هایی از آن خود اقدام می‌کنند.

بنا به گفته‌ی آفاری (۱۳۸۵: ۲۳۳) نخستین بار مورگان شوستر آمریکایی، مستشار مالی وقت دولت ایران بود که پرده از فعالیت‌ها و کمک‌های زنان در جریان انقلاب مشروطه برداشت. زنان محجبه ایران... کاری کردند که نهضت زنان در غرب ده‌ها و شاید صدها سال برای انجام آن وقت صرف کرده بود. «البته برخی معتقدند که فعالیت‌های زنان در جنبش مشروطه ابداً سویه طرفداری از حقوق خاص زنان نداشته، بلکه زنان متأثر از دستورات رهبران مذهبی در جنبش ملی‌گرایی و مشروطه‌خواهی مشارکت کردند و همین شور و خیزش‌های ملی باب خروج زنان از منزل و تشکیل جنبش مستقل زنان شد.» (ساناساریان، ۱۳۸۴)

نجم‌آبادی (۱۳۹۹: ۳۵۲) با بررسی گفتمان‌های سنتی جامعه ایران و در نظر گرفتن اینکه تلاش برای تثبیت گفتمان‌های تجدد محور همیشه حرکتی روبه‌جلو محسوب نمی‌شد، به این نکته اشاره می‌کند که اجبار به کشف حجاب در حقیقت عرصه اجتماع را از حضور برخی زنان خالی کرد و برخی از فضای آموزش زنان رانده شدند.

فرحزاد و امیری (بی‌تا) در مقاله‌ی ترجمه و شکل‌گیری زن ایدئال جدید به این موضوع پرداخته‌اند که ظهور مفهوم زن متجدد یکی از مهم‌ترین دستاوردهای مدرنیته است. این مفهوم به صورت تدریجی از اروپا به صورتی که در شرایط اجتماعی فرهنگی مختلف تغییر ماهیت می‌دهد وارد فرهنگ‌های دیگر شد که در این فرایند ترجمه ابزاری مهم در شکل‌دهی، اشاعه و تغییر شکل آن داشت. بر اساس این تحقیق نشریات زنان بخشی از فرهنگ عامه بودند که به شکلی خاص به مسائل زنان می‌پرداختند پس جایگاه ویژه‌ای در بازتاب و شکل‌گیری مسائل فرهنگی مرتبط با زنانگی و زن بودن داشتند. آنچه غالب این نشریات بر آن تأکید داشتند این فرض اساسی بود که زن متجدد لازمه‌ی پیشرفت و رشد مام وطن است. ترجمه به عنوان ابزاری گفتمانی هم باعث ورود مفهوم زن ایدئال متجدد شد و هم مطابق با هنجارها و شرایط خاص فرهنگی ایرانی در جهت پیشرفت ملی، به این

گفته می‌شود که معنای هر نشانه در این شبکه به‌واسطه ارتباطش با دیگر اجزا شبکه و تفاوتی که با آن‌ها دارد تثبیت می‌شود. این تعریف برداشتی از نظریه لاکلا و موف است که چارچوب نظری تحقیق است و در زیر به آن پرداخته می‌شود.

نظریه گفتمان لاکلا و موف

از نظر لاکلا و موف، روابط اجتماعی «حقیقی» ای وجود ندارد که اقتصاد تعیین‌کننده آن باشد. باین‌حال، آدمیان از سوی گفتمان‌ها فراخوانده می‌شوند: سوژه‌ها به‌منزله «موقعیت‌های سوژه»^۱ درون یک ساختار گفتمانی محسوب می‌شوند (۱۹۸۵: ۱۵). این نتیجه‌گیری برگرفته از آرای آلتوسر است که فراخواندن سوژه‌ها را امری ایدئولوژیک می‌داند و مسبب پنهان ماندن روابط اجتماعی حقیقی میان افراد تلقی می‌کند. در ادامه به معرفی برخی مفاهیم نظریه گفتمان لاکلا و موف پرداخته خواهد شد.

سوژه^۲

مفهوم سوژه در نظریه لاکلا و موف بر اساس سوژه آلتوسر شکل گرفت اما پس از هژمونی و استراتژی سوسیالیستی (۱۹۹۴) سوژه لکانی جایگزین آن شد. سوژه لکان ساختاری است که هیچ‌گاه کامل نمی‌شود و همواره دارای گسست است، هویت‌ها و نام‌هایی که اجتماع به فرد می‌دهند مرجع شناسایی او هستند اما درعین‌حال منشأ از خودبیگانگی او نیز محسوب می‌شوند. به بیان روشن‌تر لاکلا و موف بر این باورند، هر عمل و پدیده‌ای برای معنادار شدن باید گفتمانی باشد. فعالیت‌ها و پدیده‌ها وقتی قابل‌فهم می‌شوند که در قالب گفتمانی خاص قرار گیرند. هیچ‌چیزی به‌خودی‌خود دارای هویت نیست، بلکه هویتش را از گفتمانی که در آن قرار گرفته است کسب می‌کند. در نظریه لاکلا و موف، هویت جمعی یا تشکیل گروه و در شکل گسترده‌تر آن هویت یک گفتمان تحت اصولی مشترک با هویت فردی یا هویت سوژه، یعنی به‌وسیله تقابل میان درون و بیرون شکل می‌گیرد. تحقق سوژه خودمختار با در نظر گرفتن تکرهای گفتمانی و منازعه آنها در ساحت اجتماع امری غیرممکن است اما در شرایط بی‌قراری اجتماعی^۳ سوژه‌ها می‌توانند به‌عنوان کارگزار یا عامل سیاسی عمل کنند و گفتمان‌های غالب را به چالش بکشند.

زبان زنان که در این تحقیق موردبررسی قرار گرفته در سال ۱۲۹۸ شمسی در اصفهان توسط خانم صدیقه دولت‌آبادی به مدت ۲ سال، در سال اول هر پانزده روز یک‌بار و در سال دوم هفته‌ای یک‌بار به طبع می‌رسید. **۳۲ شماره** از این نشریه در دسترس بود که موردبررسی قرار گرفت. کتاب‌های موردبررسی نوشته‌های فعالان شناخته‌شده مطالعات مربوط به زنان من جمله ژانت آفاری، الیز ساناساریان، افسانه نجم‌آبادی، هما ناطق و منگل بیات است. برای روشن شدن برخی ابهام‌ها و کاستی داده‌ها از برخی مقالات مربوط به جنبش‌های زنان به چاپ رسیده از مشروطه تاکنون نیز موردبررسی قرار گرفتند. گزینش مقاله‌ها و کتاب‌ها بر این اساس صورت گرفت که به شکل مستقیم در آنها به نشریات، انجمن‌ها و جنبش‌های زنان پرداخته باشند. منابع بررسی‌شده در فهرست منابع پژوهش درج شده‌اند.

بررسی داده‌ها در مقاله حاضر بر اساس نظریه لاکلا و موف (۱۹۸۵) صورت گرفت. با استفاده از مفاهیم کلیدی این نظریه گفتمان‌های غالب و خرده گفتمان‌های شناسایی‌شده در نشریات و شیوه مفصل‌بندی آن‌ها موردنقد و بررسی قرار گرفت. در حقیقت داده‌های تحقیق حاضر واژه‌های پرسامدی هستند که در گفتمان سیاسی روز معنادار محسوب می‌شدند. بر اساس بسامد وقوع این واژه‌ها دال‌های مرکزی، دال‌های شناور، دال‌های تهی، وقته‌ها و عناصر در نظر گرفته شدند که همواره میان آنها کشمکش و منازعه در جریان است.

چارچوب نظری پژوهش

در سال ۱۹۵۲ زلیگ هریس، زبان‌شناس ساختارگرای آمریکایی، بررسی واحدهای بزرگ‌تر از جمله را در کانون توجه زبان‌شناسی قرارداد و آن را تحلیل گفتمان نامید (فرکلاف ۱۳۷۹: ۸) بر اساس نگرش سیاسی فوکو گفتمان‌نه‌تنها بزرگ‌تر از زبان است بلکه کل حوزه اجتماع را در برمی‌گیرد. (مظفری‌پور و دیگران، ۱۳۸۹) از دیدگاه گفتمان جهان اجتماع و انسان اساساً برساخته است و واقعیت اجتماعی جدا از نحوه‌ی درک مردم نیست، بنابراین ذاتاً بی‌معناست و معنای آن توسط گفتمان غالب در هر عصر محدود و محصور شده و تعیین می‌یابد، به این معنا که واقعیت اجتماعی قابلیت نمایان شدن در اشکال گوناگون و متفاوت را دارا است و گفتمان مسلط در هر دوره به یکی از این اشکال تعیین می‌بخشد و دیگر گزینه‌ها را به حاشیه می‌راند. در تحقیق حاضر گفتمان به شبکه‌ای متشکل از مجموعه‌ای از نشانه‌ها

1. Subject position
2. Subject
3. social dislocation

دال مرکزی^۱ و شناور^۲

لاکلا و موف گفتمان را حوزه‌ای از نشانه‌ها می‌دانند که بر اساس رابطه‌ای سلیبی تعریف و تحدید می‌شوند. ایده‌ی کلی این نظریه این است که پدیده‌های اجتماعی هرگز تام و تمام نیستند. بر این اساس در هر گفتمان دال مرکزی مورد شناسایی قرار می‌گیرد که سایر نشانه‌ها حول آن مفصل‌بندی می‌شوند و معنا می‌گیرند. برای روشن‌تر شدن این مفاهیم باید در نظر گرفت که دال عبارت است از مفاهیم، عبارات، اشخاص و هر آنچه انتزاعی و حقیقی است و در چارچوب یک گفتمان خاص، بر معانی خاص دلالت می‌کند. مدلول معنا و مصداقی است که دال بر آن دلالت دارد. به عبارت دیگر، یک نشانه مدلول است که ما با دیدن آن، دال موردنظر برایمان معنا می‌شود. دال مرکزی همان نقطه کانونی گفتمان است که تمامی دال‌ها حول آن جمع می‌شوند. در واقع، جاذبه معنایی دال مرکزی است که سبب می‌شود بقیه دال‌ها در حوزه آن باقی بمانند. دال‌های شناور دال‌هایی هستند که هنوز در درون یک گفتمان تثبیت نشده‌اند. دال شناور عنصر نیز نامیده می‌شود. هنر گفتمان‌های رقیب در جذب این عناصر است.

مفصل‌بندی^۳

به نقل از یورگنسن و فیلیپس (۲۰۰۲: ۲۴) هر گفتمان تلاشی است برای تبدیل عناصر به وقته‌ها از طریق تقلیل چندگانگی معنایی‌شان به یک معنای کاملاً تثبیت‌شده. بر اساس این نظریه مفصل‌بندی کنشی است میان عناصر مختلف مانند مفاهیم، نمادها، رفتارها و ... است، از این‌رو تثبیت معنا کامل و دائمی نیست و در بی‌قراری اجتماعی^۴ کنشگران اجتماعی فرصتی می‌یابند تا گفتمان‌های غالب را به چالش بکشند و از تلافی آرمان‌ها و واقعیت‌های اجتماعی و از دل گفتمان‌های به حاشیه رانده‌شده معنایی جدید از وقته‌ها خلق کنند و هویت‌هایی جدید بسازند. به بیان روشن‌تر وقته‌ها دال‌هایی هستند که حول دال مرکزی جمع شده و در یک گفتمان تثبیت شده‌اند. این تثبیت معنا، حالت موقت دارد. مفصل‌بندی فرایندی است که میان عناصر پراکنده در یک گفتمان ارتباط برقرار می‌کند و به آن‌ها هویتی جدید می‌دهد.

درواقع نشانه‌ها به واسطه مفصل‌بندی باهم جوش می‌خورند.

هژمونی^۵ و ضدیت^۶

مفهوم هژمونی اولین بار توسط گرامشی (۱۹۷۱) مطرح شد و پس‌از آن در حوزه‌های دیگر به‌خصوص تحلیل گفتمان انتقادی کاربرد یافت. در نظریه گفتمان هژمونی را می‌توان به‌عنوان گسترش گفتمان یا مجموعه‌ای از گفتمان‌ها به شکل غلبه سوگیری‌ها و کنش‌های اجتماعی تعریف کرد که در نتیجه مفصل‌بندی عناصر تثبیت نشده به وقته‌هایی باثبات مقطعی و در بافتار ضدیت‌های مداوم صورت می‌پذیرد. (ترفینگ، ۱۹۹۸: ۱۰۱) هنگامی که گفتمانی هژمونیک شود پرکتیس‌های اجتماعی بر ساخته آن طبیعی شده به شکلی که جامعه از تشخیص اشکال گفتمانی آن عاجز می‌شوند (دیتز، ۱۹۹۲). هنگامی که دو یا چند گفتمان در یک حوزه دچار ضدیت باشند، هویت‌های اجتماعی، روابط و نظام‌های باور و دانش کشمکش را تجربه می‌کنند (فوکو، ۱۹۷۲). ضدیت از طریق حضور عنصرهایی که به شیوه‌های متفاوت توسط پروژه‌های سیاسی متخاصم مفصل‌بندی می‌شوند قابل‌ردیابی است (لاکلا و موف، ۱۹۸۵).

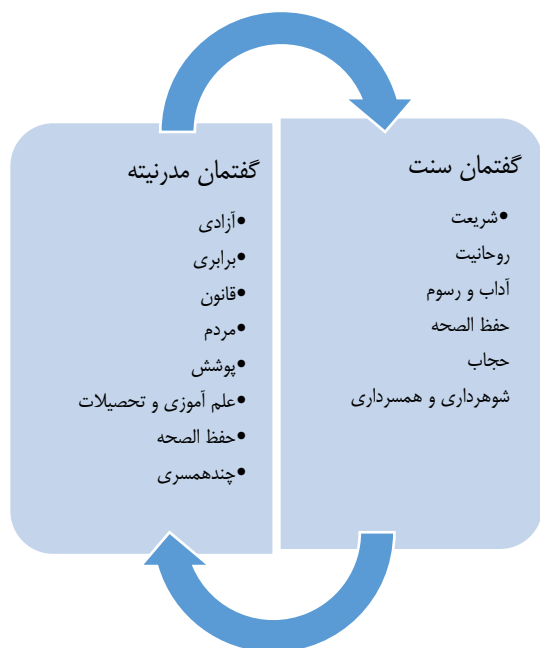
انسداد^۷ و دال تهی^۸

مفهوم انسداد یا توقف نیز تحت تثبیت هژمونیک گفتمان‌هایی خاص صورت می‌گیرد اما رقابت برای خلق معنا همواره در منازعات گفتمانی وجود دارد و عاملی پیش‌برنده در جامعه محسوب می‌شود. برای تحلیل در چارچوب این نظریه شناسایی حداقل دو گفتمان رقیب است که باهم رابطه‌ای بر اساس تفاوت‌ها برقرار کرده‌اند. در حقیقت برای بررسی ساختار نظام معنایی یک گفتمان باید آن را در مقابل ساختار نظام معنایی گفتمان رقیبش قرار داد و نقاط درگیری و تفاوت‌های معنایی را پیدا کرد. (سلطانی، ۱۳۸۳: ۱۰) از دیگر مفاهیم کلیدی این نظریه دال تهی است. دال تهی، دالی است که مدلول ندارد. کارکرد دال تهی بازنمایی وضعیت آرمانی و مطلوبی است که گفتمان‌ها سعی در ارائه آن در بهترین وجه ممکن دارند. از سوی دیگر این وضعیت بیانگر کوتاهی و قصور گفتمان حاکم در تأمین آن است؛ بنابراین معنا دهی به دال تهی و ارائه تصویر جامعه مطلوب سبب

5. Hegemony
6. Antagonism
7. closure
8. Empty signifier

1. Nodal Point
2. Floating signifier
3. Articulation
4. social dislocation

شکل ۱. رویارویی گفتمان سنت و مدرنیته و دال‌های شناور در حوزه گفتمان‌گویی

دال‌های شناور نشریه شکوفه	دال‌های شناور نشریه زبان زنان
حفظ‌الصحة ^۲	ترقی مملکت
آموزش نسوان (علم‌آموزی)	حجاب
مبارزه با خرافات	آموزش بانوان
بچه‌داری و شوهرداری	برابری حقوق زنان

شکل ۲. دال‌های شناور نشریات زنان بر اساس بسامد تکرار

از بررسی تکرار دال‌های شناور پرداخته‌شده در مطالب این نشریات و مقایسه زمانمند آنها این نکته از مشخص می‌شود که تغییری اساسی در رویکرد این نشریات رخ داد. با اینکه تأکید سردبیر نشریه شکوفه بر تعلیم و تربیت زنان بود و در حداکثر مقالات مندرج به مسائل زنان پرداخته می‌شد، این تأکید در نشریه زبان زنان برداشته‌شده و پرتکرارترین مطلبی که در نشریه زبان زنان به آن پرداخته می‌شد ترقی مملکت و امور سیاسی بود، البته هم‌زمانی رویدادهای سیاسی داخل و خارج از کشور می‌تواند از دلایل این موضوع باشد، اما شاید با فعالیت‌های پیگیر زنان در دوره‌های گذشته از قبیل انجمن‌ها، شب‌نامه‌ها و نشستهای عموماً پنهانی حالا این موضوع مسجل شده بود که بهبود موقعیت زنان در کشور درگرو بهبود و ترقی کشور و پرداختن به مسائل سیاسی زنان نیز هست. در جهت

پویایی آن گفتمان می‌شود (لاکلا، ۱۹۹۴). به عبارت دیگر، وجود دال تهی در فضای سیاسی بیانگر وجود تقاضا برای عرصه‌های جدیدی است که سایر گفتمان‌ها می‌توانند با پر کردن آن بستر مناسبی برای بدیل سازی خود به جای گفتمان حاکم طرح کنند. (مقدمی، ۱۳۹۰: ۹۹)

تصور اجتماعی^۱

به باور لاکلا و موف اسطوره تقاضا و خواسته یک گروه یا طبقه خاص از جامعه را نمایندگی می‌کند اما برای هژمونیک شدن باید به تصور اجتماعی تبدیل شود. درواقع تصور اجتماعی یک حالت آرمانی است که در میان افراد جامعه به شکلی فراگیر عمومیت‌یافته است (لاکلا و موف، ۱۹۹۵). از آنجاکه واقعیت‌های اجتماعی بسیار متکثر و پیچیده هستند پس یک گفتمان نمی‌تواند تمام خواست‌ها و مطالبات را نمایندگی کند پس باید به جنبه‌ای نمادین متوسل شود که فاصله میان واقعیت و اسطوره را پر می‌کند و درعین حال امکان پیدایش و گشایش گفتمان‌های جدید را نیز فراهم می‌آورد. (حسینی زاده: ۱۳۸۳)

تحلیل داده‌ها

با بررسی مقاله‌ها و یادداشت‌های نوشته‌شده در نشریات موردبررسی و ارزیابی کمی محتوای پرداخته‌شده در این نشریات، بسامد دال‌های شناور محاسبه شد که حول محور دو دال مرکزی سنت و تجدد در حوزه گفتمان‌گویی در نوسان هستند. در اینجا با استناد به تعریف سلطانی (۱۳۸۴) منظور از سنت بازگشت به اصول و سنت‌های اسلامی است که همراه با قوانین و سنت‌های جامعه دیده می‌شود. مدرنیته یا تجدد نیز اشاره به دیدگاه‌هایی دارد که مبتنی بر فردگرایی، آزادی، قانون و دموکراسی هستند؛ بنابراین خرده گفتمان‌هایی حول محور این دو گفتمان بزرگ شکل گرفته‌اند که به شکل دال‌هایی شناور نمود یافته‌اند و منازعات و حتی التقاط‌هایی نیز در میان آنها صورت گرفته است.

شکل ۳ این دال‌ها را در نشریات مذکور بر اساس فراوانی تکرار نشان می‌دهد. از آنجاکه برخی از شماره‌های نشریه زبان زنان چه در کتابخانه مرکزی و چه در کتابخانه برخط دانشگاه هاروارد موجود نبود از این رو آمار تکرار در اینجا آورده نشد و فقط به‌عنوان دال‌های شناور بسنده کردیم.

شناساندن مطالبات و درخواست‌های بانوان، نشریات زنان در نظام مردسالار ایران دوران مشروطه گاهی مجبور بودند مطالب خود را با شیوه‌هایی غیرمستقیم عنوان کنند، برای مثال دال شریعت ابزاری جهت پرداختن به دال‌هایی دیگر بود.

شریعت

دال شریعت یکی از دال‌های شناور است که در گفتمان مربوط به دال مرکزی سنت جای می‌گیرد و به نظر می‌رسد در تلاش‌های نخستین راهی برای گفتگوی میان سنت و مدرنیته بود. باید این نکته را در نظر گرفت که سخن از جامعه‌ای است که تحصیل نسوان را حرام تلقی می‌کرد و مدارس و دفتر نشریات همواره آماج حملات سنت‌گرایان تندرو بود، در چنین شرایطی در سال دوم شماره هشتم نشریه شکوفه می‌بینیم:

...حواس ظاهره و باطنه خودتان را جمع فرمایید و سخنان و اقوال بعضی از عوام را دور اندازید که عقیده دارند که زن‌ها نباید علم و خط و سواد داشته باشند... این‌ها یعنی چه؟ پیغمبر اکرم فرموده که تحصیل علم فریضه هر مسلم و مسلمة است... همین‌قدر عرض کنم علم است که ماها را باعفت می‌کند، علم است که ماها را باشرافت می‌نماید... علم است که ما را قابل خانه‌داری و بچه‌داری و تربیت نوباوگان می‌نماید...

همان‌گونه که دیده می‌شود دال شریعت در گفتمان سنتی ابزاری جهت آشتی با دال تعلیم و تربیت در گفتمان تجدد محسوب می‌شود و در حقیقت به‌منظور تثبیت معنای تحصیل بانوان مورد استفاده قرار گرفته است. به این معنا که این دال تا حدودی در هر دو گفتمان همپوشانی دارد و از آنجاکه در آموزه‌های شریعت توصیه به کسب علم و دانش شده است و با مقبولیت عمومی مواجه خواهد شد، پس نشریات زنان نیز از این امکان بهره گرفته جهت مشروعیت بخشیدن به تحصیل علم و دانش برای دختران که گروهی آن را حرام تلقی می‌کنند، از آن بهره می‌گیرند. با پیگیری روند به‌کارگیری دال‌های مرکزی شریعت، علم‌آموزی و تجدد در دو نشریه‌ی مورد بررسی این‌گونه به نظر می‌رسد که باگذشت زمان دال شریعت کم‌رنگ‌تر شده به صورتی که در شماره‌های متأخر زبان زنان اثری از آن دیده نمی‌شود.

حجاب

موضوعی که در اینجا مرتبط به نظر می‌رسد ترویج زبان پارسی اصیل و سادهنویسی است که در زبان زنان ترویج شده

است، برای نمونه کلماتی چون پرهونگاه، بانو و ... که از فارسی سره وام گرفته شده‌اند شاید تلاشی در جهت ایجاد گفتمانی رقیب در مقابل گفتمان شریعت است که دولت‌آبادی (نشریه زبان زنان، شماره سیزدهم) آن را «تازی» می‌نامد. با نگاهی به تاریخ‌نگاری‌های مرتبط با موضوع زنان این نکته نیز قابل توجه است که روند بازگشت به پارسی اصیل در دوره پهلوی اول برجسته می‌شود و آنچه مستقیماً به مسائل زنان مربوط می‌شود مسئله کشف حجاب است که در نشریات شکوفه و زبان زنان نیز به آن پرداخته شده است. مزین السلطنه سردبیر نشریه شکوفه دیدگاهی کاملاً سنتی در مواجهه با این موضوع اتخاذ می‌کند. مزین السلطنه (نشریه شکوفه، شماره چهارم) به صراحت اعلام می‌کند «شخص که مذهب نداشته باشد، شرف ندارد، ناموس ندارد... زیرا که زیر بار قانون نیست». مزین السلطنه مذهب و قانون را یکسان می‌داند و در شماره‌های مختلف نیز بر این باور خود تأکید دارد؛ اما دولت‌آبادی با نگاهی انتقادی به موضوع می‌پردازد. در زبان زنان به‌طور مستقیم درباره مذهب صحبت نمی‌شود اما باورهای سنتی که منشأ آن را باورهای نادرست دینی تلقی می‌کند مانند نزاع میان دختران و پدران، فحشا و تقابل حجاب و بی‌حجابی به‌کرات مورد انتقاد قرار می‌گیرند. در دوران پهلوی اول نیز به‌عنوان ترویج مدرنیته زنان مجبور به کشف حجاب می‌شوند. بر اساس دیدگاه لاکلا و موف هر گفتمانی برای هژمونیک شدن ابتدا باید به تصور اجتماعی تبدیل شود، یعنی همگانی بشود و در بخش‌های گوناگون جامعه رسوخ کند. در غیر این صورت با استعاره‌ای مواجه هستیم که طبقه‌ای خاص از جامعه را نمایندگی می‌کند و از ویژگی‌های اعتبار و دسترسی برخوردار نیست و هژمونیک نخواهد شد. آن‌گونه که به نظر می‌رسد و بر اساس شواهد به‌دست‌آمده در مطالب مربوط به این موضوع استعاره کشف حجاب هنوز مطلوب همه مردم نبود و تنها بخشی از جامعه را که بیشتر شامل طبقه متوسط جدید، روشن‌فکران و اقدار دانشگاهی می‌شدند را نمایندگی می‌کرد. شاید مسئله حجاب پس از انقلاب ۵۷ را بتوان به‌نوعی بازگشت آن گفتمان سرکوب‌شده‌ای دانست که در حوزه گفتمان گونگی تمدن به‌قدر کفایت به آن پرداخته نشد و به کلام لاکلا و موف دچار انسداد یا توقف شد.

علم‌آموزی

آموزش زنان و علم‌آموزی نیز از دال‌های شناوری است که نشریات شکوفه و زبان زنان به آن پرداخته‌اند. تحصیل زنان

پرداخته‌شده و بحث‌برانگیز نشریات زنان دوران مشروطه است. در رابطه با این مسئله مباحثی از قبیل رابطه بین زن و مرد، موقعیت زن در خانواده و بعدتر نقش زن در اجتماع و ساختارهای اجتماعی و فرهنگی موردبررسی قرار می‌گیرد. چنانچه سیر تحول این گفتمان نشان می‌دهد پس از پرسش‌های متعدد و طرح چرایی، این مفهوم دچار تغییرات محسوسی شده است و در برخی از شماره‌های زبان زنان این تغییرات بنیادین قابل‌پیگیری است. در نشریه «شکوفه» شماره ۲ آمده است «زن ملکه‌ای است و مملکت کوچکی دارد که ما آن را خانه می‌نامیم». اما هر گفتمان بر اساس نظام معنایی که تعریف می‌کند مدلول مدنظر خود را برجسته ساخته، مدلول‌های رقیب را به حاشیه می‌راند پس گفتمان مدرنیته مدلول زن ملکه آشپزخانه را به حاشیه رانده، زن عالم تحصیل کرده و صاحب حق رأی را برجسته می‌کند.

«نیز باید ما زنان این نقش را از صفحه خاطرمان بشوییم: که ما زن هستیم و نمی‌توانیم کارکنیم، نمی‌توانیم علوم عالیه فراگیریم، ممکن نیست ما صنعتگر بشویم، برای ما امکان ندارد علم فلاحت بیاموزیم. البته این تصورات خطا و غلط است.» (زبان زنان شماره پیاپی ۲۵)

به نظر می‌رسد در پی بازشناسی هویت زنانه موضوعاتی که از نظر نگارندگان نشریات باعث عقب‌ماندگی و پسرفت نسوان وطن تلقی می‌شد به‌صورت مکرر تکرار می‌شدند و سعی در تقبیح و مذمت آن‌ها می‌رفت از آن جمله خرافات، جهل و بی‌سوادی و حتی موضوع حفظ‌الصحه نیز که مکرراً در «شکوفه» به آن پرداخته می‌شد حوزه گفتمان‌گویی وسیع‌تری می‌یابد و بر این موضوع تأکید می‌شود که:

«اول علم بزرگ و واجب که برای دخترهای مستعد لازم است علم قابلیت است که در سال هزاران زن بدبخت را از خطرات حمل نجات دهند و این کار مخصوص طایفه‌ی نسوان است.»

باید به این نکته توجه داشت که دال‌های مرکزی غالباً دال‌هایی تهی هستند و در شبکه معنایی نمی‌توان واقعیتی عینی برای آنها در نظر گرفت، این دال‌ها در مفصل‌بندی گفتمانی با دال‌های شناور و عموماً به حاشیه رانده گفتمان‌های جدیدی می‌سازند که در شرایط خاص اجتماعی قابلیت ابراز و در اصطلاح گفتمانی وقته شدن را می‌یابند. این روند به‌خصوص در مفاهیم رایج مطالبات اجتماعی نمود بیشتری می‌یابد.

را که موضوعی اجتماعی و فرهنگی تلقی می‌شد، روشنفکران جامعه نیز به رسمیت شناخته بودند و از آن حمایت می‌کردند. رینگر (۲۰۰۱) این‌گونه استدلال می‌کند که «زنان معتقدند مادران تحصیل کرده می‌توانند فرزندان خود را بهتر آموزش دهند آن‌ها زنان را سمبل ملی خطاب می‌کنند و زنان تحصیل کرده را نماد توسعه ملی و پیشرفت تمدن و پایه‌ریزی جامعه مدرن می‌دانند.» البته از بررسی روند عمومیت یافتن تحصیل علم و دانش برای دختران و نمود آن در نشریات زنان این مسئله به‌وضوح دیده می‌شود که تثبیت این دال مرکزی در گفتمان پیشرفت و تجدد زنان مسیر همواری را طی نکرده. گفتمان سنتی گاهی به اشکال افراطی همواره به‌عنوان دیگری^۱ دائماً درصحنه تهدیدی در این روند محسوب می‌شد، حتی در شماره‌های ابتدایی زبان زنان این نکته بارها تکرار می‌شود که: «حل یستوی الذین یعلمون والذین لایعلمون. آیا جای شگفت نیست که مردان ما نمی‌دانند که دانش مایه بدی کسی نمی‌شود؟» نویسندگان زن این نشریات با یاری گرفتن از آیات قرآن برای مشروعیت بخشیدن به خواسته خود و همراه کردن جامعه با این خواسته‌ها تلاش می‌کردند تا در ترویج آموزش و پرورش کوشا باشند. البته لازم به ذکر است که مفهوم «دیگری» را می‌توان به‌عنوان نیرویی سازنده نیز در نظر گرفت. به باور لاکلا و موف، «دیگری» به‌عنوان سوژه رقیب می‌تواند کارکردی مثبت در مفصل‌بندی گفتمان‌های اجتماعی داشته باشد و گفتمان‌های موجود را ترغیب کند تا خود را بازسازی کنند. در شماره پیاپی ۱۳ نشریه «زبان زنان» آمده است:

جای شگفت نیست که مردان ما این‌ها و جز این‌ها را نمی‌دانند زیرا که مادرشان دانا نبودند، کشوری که مردانش زنان را ضعیف خوانند و آنها را از دانش بازدارند. خود از دانش گریزان و زانشان نادان باشند. بهتر از این می‌تواند شد؟ باید تباه شود کشوری که مردان دانشمندش مانند ف.وزیرزاده آری دیگر دستور زادگانش هم‌پایه دانششان این باشد که ندانند روان کشور زبان کشور است و هرچه زبان‌ش رخنه یابد جهان اندازه فرسنداجی آش رخنه دار خواهد شد.

هویت جنسی

هویت جنسیتی به‌عنوان یک دال شناور یکی از موضوعات

1. otherness

مطالبات اجتماعی

پس از پیگیری مطالبات فردی، مطالبات اجتماعی نیز تحت عنوان دال مرکزی تجدد مطرح می‌شوند و دال‌هایی نظیر آزادی، برابری و قانون نیز به‌صورت وقته‌هایی وارد گفتمان‌های غالب این نشریات می‌شود و به‌صورت پیاپی به آن‌ها پرداخته می‌شود. در شماره‌های ابتدایی نشریه شکوفه این موضوع مورد تأکید قرار می‌گرفت که «این نشریه، روزنامه ایست اخلاقی و هدف آن ترویج حفظ‌الصحه، خانه‌داری، شوهرداری و ... است» اما در سال چهارم، شماره ششم آمده است:

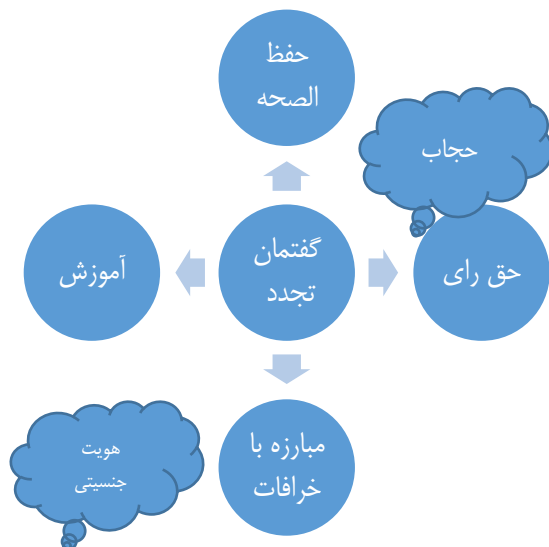
«اگر مردان و بزرگان ما در فکر مملکت نیستند بانوان را نباید در بی‌حسی پیرو آنان باشند بلکه آن چند نفر باسواد و با حس را باید که در روزنامه‌ها نوشته و در مجالس گفته، تمام بانوان را در اقدام به مصالح کشور همدست و همفکر نمایند...»
درنهایت، جریده «شکوفه» به دلیل جانب‌گیری‌ها و مداخلات سیاسی تعطیل شد. «زبان زنان» اما از شماره‌های نخستین به مسائل سیاسی می‌پرداخت و تقریباً در هر شماره ستونی برای نقد و بررسی مفاهیم نو چون دموکراسی، قانون، حق رأی، پارلمان و ... داشت. برای نمونه درباره حق رأی زنان در شماره ۲۳ زبان زنان به تاریخ ۱۲ شعبان ۱۳۳۸ هجری آمده است:

«اگر ما زنان حق شرکت انتخاب می‌داشتیم: یقین بدانید که هرگز یک نفر مستبد، یک نفر متنفذ، یک نفر ملاک، یک نفر اعیان، یک نفر متشخص، یک نفر از بزرگان و یا کسان این جوهر آدم‌ها انتخاب نمی‌کردیم.»

ضدیت

پیرو جملات بالا موضوع دیگری که در بررسی مطالبات زنان در این نشریات به چشم می‌آید برجسته‌سازی یک «دیگری» است که غالباً از انجام درست امور ناتوان است. شاید بتوان مفهوم ضدیت نظریه گفتمان را در اینجا تعمیم داد که گفتمان‌ها اساساً در ضدیت و تفاوت با یکدیگر شکل می‌گیرند. هویت‌یابی یک گفتمان، صرفاً در تعارض با گفتمان‌های دیگر امکان‌پذیر است. زن فرهیخته متجدد در ضدیت با مردسالاری سنتی، گفتمانی بنا می‌کند که در جهت تثبیت برابری حقوق زنان و مردان است، گفتمانی که به باور نگارنده هژمونیک شدن آن طی دویست سال گذشته محقق نشده است. در شماره یازدهم سال اول نشریه شکوفه معیار دختر خوب آن است که «قوه عاقله او بر هوی و هوسش غالب باشد و از روی عقل و دانش رفتار نماید.»

با نگاه کلی‌تری به مفهوم ضدیت شاید بتوان این‌گونه در نظر گرفت که گفتمان تجدد در ضدیت با گفتمان سنت عناصری را همچنان در حاشیه نگاه داشت و به آن پرداخت همانند عناصر یا دال‌های شناور هویت جنسیتی و حجاب، اما عناصر پرداخته‌شده به وقته‌هایی تبدیل شدند که برخی از ثبات و پایداری طولانی‌مدت برخوردار شدند.

شکل ۳. مفصل‌بندی حول دال مرکزی تجدد

بحث و نتیجه‌گیری

نظام معنایی در تکرار و تداوم گفتمان‌ها شکل می‌گیرد و در برهه‌هایی خاص از تاریخ تثبیت می‌شود. یکی از بزنگاه‌های تاریخی دارای اهمیت در تاریخ ما، دوران مشروطه و پسامشروطه است که مفاهیم سنتی که ریشه در تاریخ و فرهنگ ملت داشتند در مواجهه با مفاهیم وارداتی غرب دست‌خوش تغییرات اساسی شدند. آغاز برجسته‌ترین جنبش‌های زنان را نیز می‌توان در این دوره تاریخی پیگیری کرد.

در پژوهش حاضر بر اساس نظریه گفتمان لاکلا و موف به بازتاب زبان زنان در اولین نشریات مطبوع آنان پرداخته شد. با دسته‌بندی مفاهیم و دال‌های مرکزی بررسی شده در نشریات شکوفه و زبان زنان با در نظر گرفتن تاریخ‌نگاری جنبش‌های زنان در نوشته‌های مربوط، این نتیجه به دست آمد که تحولات سیاسی و اجتماعی دوران مشروطه علی‌الخصوص در گفتمان‌های مربوط به زنان حاصل تضاد میان دو دال مرکزی سنت و مدرنیته است.

سوژگی سیاسی^۱ زنان در شرایط اجتماعی پسامشروطه و

1. political subjectivity

دال‌های شناور پرتکرار گفتمان‌های این نشریات نیز نشان می‌دهد، برای تثبیت دال‌های مربوط به گفتمان تجدد همواره زنان از دال‌های گفتمان سنت یاری گرفته‌اند و از هم‌پوشانی برخی مفاهیم در دو گفتمان بهره گرفته و به مشروعیت بخشیدن به گفتمانی نظیر آموزش زنان پرداخته‌اند که مورد هجوم گفتمان سنتی افراط‌گرا قرار می‌گرفت. بر اساس نظریه لاکلا و موف شاید بتوان این‌گونه نتیجه‌گیری کرد، برخی از مفاهیم وام گرفته‌شده از گفتمان تجدد از آنجاکه کل اجتماع همه‌گیر نشدند و به تصور اجتماعی درنیامدند، هرگز هژمونیک نشدند و به‌عنوان مفاهیمی سرکوب‌شده در برهه‌های تاریخی دیگر و به اشکالی دیگر ظهور یافتند و جنبش‌هایی نیز به همراه داشتند.

Refererences

- Afari, J. (1998). *Secret Societies of Women in the Constitutional Movement* (J. Yousafian, Trans.). Tehran: Banoo. [In Persian]
- Afari, J. (2006). *The Iranian Constitutional Revolution: 1906-1911* (R. Rezaei, Trans.). Tehran: Bisotoun. [In Persian]
- Basstani, Z., & Others. (20). Analysis of the Modern Approach of Women During the Constitutional Era. *Journal of Islamic and Iranian History*, 20. [In Persian]
- Deetz S. (1992). *Democracy in an Age of Corporate Colonization: Developments in Communication and the Politics of Everyday Life*. Albany: State University of New York Press.
- Foucault, M. (1972) *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. Translated from the French by A. M. Sheridan Smith. Pantheon Books, New York.
- Fairclough, N. (2000). *Critical Discourse Analysis* (F. Shayesteh Piran & Others, Trans.). Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
- Gramsci, Antonio. "The modern prince." *Selections from the prison notebooks* (1971): 123-205.
- Gheysari, A. (2004). *Iranian Intellectuals in the 20th Century*. Tehran: Hermes. [In Persian]
- Hosseini Zadeh, S. M. (2004). *Discourse Theory and Political Analysis*. *Journal of Political Science*, 4. [In Persian]
- Howarth, D. (1998). *Discourse Theory* (A. A. Soltani, Trans.). *Journal of Political Science*, 1(2). [In Persian]
- Jameson, Fredric (2002). *The Political Unconscious*, London and New York: Routledge.
- Phillips, L., & Jorgensen, M. (2011). *Discourse Analysis as Theory and Method* (H. Jalili, Trans.). Tehran: Ney. [In Persian]
- Torabi Farsani, S. (2016). *Woman and Discourse Transformation through Women's Journals*. *Journal of Islamic and Iranian History*, (30). [In Persian]
- Laclau, Ernesto (ed.) (1994). *The making of political identities*. New York: Verso.
- Laclau, E, & Mouffe, C. (2001). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. (2nd. Ed). London.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Macherey, Pierre (1978), *A Theory of Literary Production*, trans. Geoffrey Wall, London: Routledge and Kegan Paul Ltd
- Mellard, James M. (2006). *Beyond Lacan*, New York: State University of New York Press.
- Mosbahipoor, J. (1979). *Iranians, Social Reality, and the World of Stories*. Tehran: Bina. [In Persian]
- Mozafaripour, M., Taghavi, S. M., & Athari, S. H. (2010). *Discourse Analysis of the Image of the Other in Tudeh Party Press*.

سیالیت گفتمان‌های سنت و مدرنیته در روند به‌کارگیری مؤلفه‌های گفتمان مدار مشهود است، با پیگیری مطالبات زنان در این نشریات نشان داده شد که چگونه مطالبات آنها از ساحت فردی به ساحت اجتماعی معطوف شد و در بی‌قراری اجتماعی حاصل از تحولات مشروطه زنان عاملیتی سیاسی یافتند تا گفتمان‌های غالب را به چالش بکشند.

علیرغم آنچه تصور می‌شد، باینکه نویسندگان این نشریات اهدافی نظیر ارتقای فرهنگی، ترویج علم‌آموزی و به رسمیت شناخته شدن حقوق مغفول زنان، به‌عنوان قشری فرودست در سر داشتند، اما بررسی مؤلفه‌های گفتمان مدار در این نشریات نشان داد، پرداختن به دغدغه‌های آنها در این نشریات همواره با وضعیتی محافظه‌کارانه همراه بود. بررسی

- Resaneh Journal*, (81). [In Persian]
- Nategh, H. (1979). *Calamity of Cholera and the Plague of Government*. Tehran: Gostareh Publications. [In Persian]
- Najmabadi, A. (2020). *Why Did You Forget My Name*. Tehran: Bidgol. [In Persian]
- Sanassarian, E. (2005). *The Women's Rights Movement in Iran* (N. Ahmadi Khorasani, Trans.). Tehran: Akhtaran. [In Persian]
- Soltani, A. A. (2005). *Power, Discourse, and Language*. Tehran: Ney. [In Persian]
- Simpson, P. (2004). *Stylistics: A resource book for students*. London: Routledge.
- Tajik, M. (2000). *Discourse and Discourse Analysis*. Tehran: Farhang-e Gofteman. [In Persian]
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories—Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Torfing, J. (1998). *Discourse Analysis Revisited*. In: *Politics, Regulation and the Modern Welfare State*. Palgrave Macmillan, London.
- Von Fltow, I. Farahzad, F. (2017). *Translating Women: Different Voices and New Horizons*, London: Routledge.